

Общуване с тримата големи поети от социалистическата епоха

Разговор с Михаил Неделчев за Константин Павлов, Николай Кънчев и Биньо Иванов

30 ноември 2022 г.

Ще започна от твоята формула за „тримата големи поети от социалистическата епоха“ – Константин Павлов, Николай Кънчев, Биньо Иванов. Мислил ли си ги тогава – през 70-те години на ХХ век – по този начин, като „тримата големи“, или тази представа кристализира у теб по-късно?

Да, още тогава съм ги мислил по този начин, на което Николай Кънчев се съпротивляваше. Той смяташе, че Биньо Иванов не е равноценен и равностоен. Смяташе го за много талантлив човек, ценеше го, но го възприемаше за...

...за „по-втора ръка“ – след себе си и Константин Павлов...

Да. Докато аз настоявах на Биньо Иванов. Защото той беше „наше откритие“. Не мое, а наше. Разбира се, и мое в някакъв смисъл. Но Биньо си беше откритие най-вече на Атанас Лазовски. Това трябва да се подчертае. Лазовски по една случайност го беше забелязал, когато му бяха дали ръкопис на Биньо, за да прави вътрешна рецензия за издателство „Христо Г. Данов“. После направи така – ние да се свържем с Биньо Иванов. И неслучайно към тримата съм имал особено отношение. Естествено, към Константин Павлов имах респект, макар че бяхме и приятели, общували сме по всякакъв начин, но все пак имах особен респект. Той беше от предишно поколение. Вярно е, че Николай Кънчев също беше от друго поколение, но пък най-близък бях именно с него.

Кога за пръв път срещна Константин Павлов? Кога се сблъбна с него?

Не мога да си спомня точно кога съм се запознал с Константин Павлов. Първите ми контакти с него бяха дистантни – идвал е в някакви заведения, в които съм бил и аз, сядал е на масите и т.н.

Можеш ли да различиш двата вида срещи – срещата лично с него и срещата с творчеството му?

Отграничаваш ли например общуването ти с книгата му „Сатири“ от това с книгата му „Стихове“?
Разбира се. „Сатири“ я бях преписвал на ръка. И до ден днешен имам този препис на ръка, който бях преписал в Народната библиотека. Ние знаехме наизуст, особено когато се появи „Стихове“, най-различни стихотворения. В някакъв смисъл сближаването ми с Константин Павлов се случи след увлечението ми по поезията му. Ето сега, като ми казваш, това за 50-годишнината ми се струва много странно, защото аз тогава го преживявах, когато говорих на тази знаменита вечер в пернишки квартал. Него го възприемах като много зрял и възрастен човек. Имах усещането, че това е един класик. Сближаването ми с Константин Павлов някак си не беше... не съм общувал ежедневно с Константин Павлов, за разлика от Николай Кънчев и от Биньо Иванов (когато Биньо Иванов идваше и когато ние специално ходехме в Кюстендил). Общуването ми с Константин Павлов е доста повече на синкопи, на синкопи.

Очевидно сти имали и някакъв вид трапезно общуване? О, разбира се.

Питам те, защото преди време ти излъчи едно концептуално предложение – за т.нар. „реплика през масата“ като социокултурен комуникативен модел в поезията... Един от примерите за него беше Константин Павлов.

Тези „реплики през масата“ на Константин Павлов не са само в стихотворенията му. Той изрчаше тези реплики във всекидневието. Да припомним прочутата история с Ангел Тодоров, когато той, вече пийнал едно коняче, слизал от Синия салон на БП, видяя Константин Павлов и му казал: „Коста, Коста, много пиеш!“, а Коста му отговорил: „Бай Ангеле, а ти много пишеш!“. Коста си пишеше такива бисери, които веднага се превръщаха в крилати слова.

А помниш ли подробности за онова честване на 50-годишнината на Константин Павлов в Перник на 19 май 1983 година, когато ти произнасяш слово?
Беше в читалище, в някакъв квартал на Перник. По инициатива на художниците от там, а не на пернишките писатели.

¹ Вж. слово: Неделчев, Михаил. *Слово на вечерта в чест на петдесетгодишнината от рождението на поета Константин Павлов. Перник, 19 май 1983 г.* – В: Константин Павлов в българската литература и култура. Съст. П. Дойнов. Кралица Маб. Департамент „Нова българистика“ на НБУ. С., 2009, с. 243–255. Първата му публикация е в сп. *Прилеп*, бр. 2/ 1990, с. 33–48.

Не беше ли в Културния дом в центъра?

Не. Присъстваха някои художници. Не помня дали е имало литератори. Сигурно е имало. Имаше една група селски баби, фолклорни жени, които трябваше да пеят за юбилея. Докато аз четях своето слово, между бабите ходеше една бутилка домашна ракия и те си пийваха. Доста пийнаха и им стана весело. Разбраха, че този е „техен човек“, т.е. този, на чийто юбилей са поканени, е някакъв „неправилен човек“ за властта и това ги изкефи. Те просто бяха доволни от тази работа. Докато четях словото си, бяха интересни реакциите на самия Коста. Той не ме репликараше, не коментираше, а седеше и се усмихваше неопределено. И Христо Фотев седеше свит и необщителен, докато четеше за него. По-късно Коста ми благодари, разбира се. След това ходихме в ателието на някакъв художник, където се разгърна едно цялонощно пиене.

Имаше ли конкретна личност, която е организираща този юбилей? Със сигурност е имало такъв човек, който движи цялата организация, защото едва ли Коста Павлов ти е движил сам...

Сигурно, но не помня. Той беше просто поканен и учуден от това, че се случва нещо подобно. Защото в София или където и да е другаде въобще не беше възможно да се случи честване на 50-годишен юбилей на Коста Павлов.

Въпреки че вече е член на Съюза на писателите?

Да, но той беше член на секция „Кинодраматургия“.

А как премина гостуването му в Пловдив на Литературните петъци в Младежкия дом, които ти си организираща с Веселин Сариев?

Беше прекрасно и грандиозно. Дойдоха всички пловдивски художници и артисти, бяха дошли хора и от София, въобще залата беше препълнена. Много беше хубаво. Аз пак прочетох това слово, което бях вече развил... Междувременно после публикувах разни фрагменти от тези слова в списание „Карикатура“².

А представянето в Созопол?

Разбира се, много важно беше представянето на Коста на „Аполония“. Това вече беше 1986 или 1987 г. Тогава Панайот Денев с екип от БТА правеше бюлетин на „Аполония“, който беше добре списван. Излизаше на циклостил. Там също публикувах текст за Коста Павлов. Интересното беше, че когато свърши вечерта, при мен и Копринка Червенкова дойде едно от аполонийските ченгета (те се знаеха, бяха трима-четирима), някакъв майор, благообразен, симпатичен човек, и ни каза: „Аз нищо не разбрах от тази поезия, а трябва да напиша какво се е случило“.

Човекът е трябвало да напише доклад или сведение, а е бил объркан.

Залата беше претърпана... Това се случи във Военноморския клуб в центъра на новия град, на площадчето. По време на вечерта хората реагираха, смееха се, изобицо беше страхотно празненство. И ние съчинихме за ченгето няколко изречения. Той си записа всичко – че това е гротескова лирика и разни други неща, които бяха част от моето слово, но за доклада на ченгето звучаха позитивно, като нещо много готино. Казахме на Коста след това как сме съчинили доклада на ДС и той също много се смя. С Коста много сме общували, но отношенията ни в крайна сметка си останаха дистантни.

А Николай Кънчев? Казваш, че с него си бил най-близък. На какво се дължеше тази близост?

Ние се обичахме с Николай Кънчев.

Как се открихте?

Той се беше сприятелил със Светлозар Игов, който ни запозна.

Може би Светлозар Игов се сближава с него покрай рецензията си, която пише за дебютната му книга „Присъствие“ през 1965 г. и я публикува в списание „Младеж“...

Да. И някак постепенно Светлозар Игов се измести встрани, въпреки че си остана близък с Николай, но ежедневно аз започнах да общувам с него. Особено когато се откри писателското кафене на „Ангел Кънчев“, ние буквално ежедневно се виждахме там. Интересно е, че аз имах голям респект към Николай и въобще не смеях да пиша за него. Той често, но съвсем деликатно подмяташе „Хайде, ти няма ли да напишеш нещо“, обаче аз просто не смеях. Знаех колко е серт и можеше да не му хареса. Представях го на най-различни форуми, но имах респект към завършването на някакъв текст за Николай Кънчев. Освен това, когато общувах с един поет много близко, някак си не можех да превърнеш това общуване в критическо занимание. Това е драматичен

² Вж. Неделчев, Михаил. *Нов живот за „Старите неща“*. – *Карикатура*, кн. 5, 1984, с. 15.

Биньо Иванов

праз. Поне за мен е било така. Аз предпочитам личното общуване вместо критическото. Това се отнасяше в някакъв смисъл и за Христо Фотев и близостта ми с него и въобще с други поети. Спомням си, когато по-късно написах текст за Петър Караангов, той гържеше известно време да не го публикувам, за да мога да ходя с него из страната и да го чета на представянията, защото го беше харесал. И наистина така се случи. Накрая все пак го публикувах в списание „Пламяк“. Тази трансформация от лично общуване към критическо занимание с творчеството на съответния поет, с който си близък, е сложен въпрос. Поне за мен беше така.

По какъв начин разбра, че Кънчев е толкова важен поет, който преобръща представите? Защото това е едно от чудесата в общуването с един поет. Как човек изведнъж осъзнава, че поетът до него е толкова значим? Още повече че близкото общуване понякога пречи за това. Образът на поета често се битовизира...

За мен Кънчев стана свръхважен с третата си книга „Послание от пешеходец“.

А „Колкото синапено зърно“ от 1968 г.?

Да, всъщност го открих с „Колкото синапено зърно“. Преди това ми бяха харесали отделни стихотворения от дебюта му „Присъствие“. Някои ги знаех наизуст. Всъщност сега се сещам, че съм преписвал дори и книгата „Присъствие“... Не знам защо и нея.

Може би си я нямал за известен период от време...

Тези книги изчезваха, те се крадяха. Книгите и на Кънчев, и на Константин Павлов се крадяха. Като я дадеш на някого да я чете – и тя замине, не можеш да си я върнеш. В един момент си забравил на кого си я дал. Особено в „Колкото синапено зърно“ има стихотворения, които и до ден днешен ми звучат по абсолютно класически начин. Дори това ми пречеше по-късно при възприемането на новите книги на Кънчев, защото някак си останах влюбен в „Колкото синапено зърно“ и в „Послание от пешеходец“.

Как си спомняш тази негова „пауза“, когато Кънчев не публикува книги цели 12 години – между 1968 и 1980 г.? Или не си я преживял, защото все пак тя не е твоя „пауза“?

Абсолютно я преживях. Защото почти винаги съпровождах Кънчев при неговите ритуални посещения, за да презапише ръкописа си в издателство „Български писател“. През всичките тези 12 години той гържеше да има депозиран ръкопис в „Български писател“, който „да му пази място“ в издателския план, да напомня за него. Това беше илюзия, разбира се, защото върху Кънчев имаше стигма. И въпреки всичко ние отивахме обикновено по обед, когато все още редакторите ги няма и когато Таня Пекунова, секретарката на главните редактори, наша приятелка и симпатизантка, беше там. Николай се появяваше на ръба на момента, в който трябва да му върнат ръкописа, т.е. около десет дни преди изтичане на шестте месеца – срокът, в който трябва да му отговорят дали ще го печатат. И понеже нямаше шанс да го издадат, той казваше: „Аз трябва да си преработя нещо в този ръкопис“. И сам си го изтегляше, преди да са му го върнали и преди да е провел злокобния разговор, че го отхвърлят. При този разговор той има право да каже, че иска рецензия. Но ако му напишат отрицателна вътрешна рецензия, това означава, че стигмата става още по-тежка.

Тоест смисълът да си изтеглиш ръкописа, преди да ти го върнат, е за да не се говори, че книгата ти е отказана?

Именно. След две седмици същият ръкопис се връщаше в издателството. Кънчев го завеждаше отново и въпросните шест месеца започваха да текат отначало. Аз съм го придружавал при почти всички тези отивания и връщания през онези 12 години. Защото той гържеше да не е сам, а да е с някого, който да му бъде и свидетел. Това беше публична тайна на нашата общност. И

Светлозар Изгов, и Божидар Кунчев и всички останали преживявахме тази отвратителна „пауза“.

Какъв беше Николай Кънчев във всекидневното общуване? Знаем, че бъдеще уважение, можеше винаги да засече другия човек, да го накара да се засрами...

Така беше. И независимо че бяхме приятели, той и с мен често се държеше доста хард. Разбира се, имаше и много моменти на братско, приятелско чувство и общуване. Да кажем, той много обичаше да подарява дискове с музика. Аз имам страшно много дискове, подарени от него.

Е, това е в епохата на дисковете – след 1989 г., пък и по-късно... Преди това няма как да са били дискове. Касетки подарявал ли ти е?

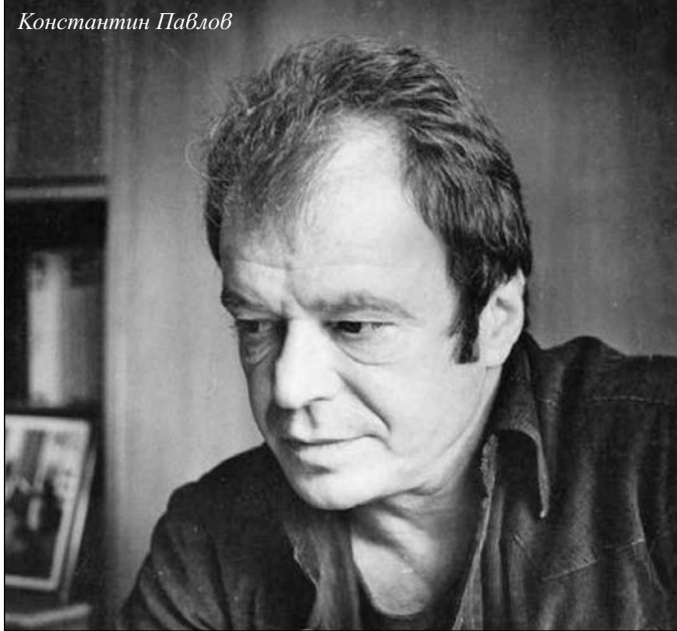
Не, касетки не, а дискове, където той презаписваше и музика, и филми. Подаряваше ми ги и казваше: „Подарявам ти ги като меломан, може и да не ги харесаш...“. Песни на Жо Дасен, Шарл Азнавур, Висоци, Патрисия Каас и т.н. Имам много такива дискове от него. Почти не съм ги слушал. Е, някои съм си ги пускал. Много обичаше да подарява, за да ни въвлече в такива общи приключения. Имам още от комунистическите времена презаписани от него книги. Това за него беше много важно. Например книга на Бродски, намерена или дошла отнякъде, ксерокопирана, подвързана. Подарява ми я. Имам такива книги на Ахматова, на Бродски, или на Бердяев – „Смисълът на историята“, снимана на някакъв много малък листчета като фотокопия, пак подарена от него. Той много обичаше да подарява по този начин подобни книги, които смята за важни. Това беше елемент от приятелските взаимоотношения. Поначало ние с него почти всеки ден (това също беше ритуално) обикаляхме книжарниците (и най-вече руските книжарници) за нещо ново, което е дошло – философия, нещо източно... Тези книги ни ги запазваха, ние имахме „агентки“ или гаджета сред книжарките, когото ни пазеха всички възможни книги. Това беше ритуално обхождане на книжарниците и почти всеки ден си купувахме по две-три руски книги... И не само руски, разбира се. Имахме „агентки“ и в българските книжарници. Обедното обхождане на книжарниците беше ритуално и много важно.

Имаш ли впечатления от прословутия мотив или мечта за получаването на Нобелова награда от Николай Кънчев? Можеш ли да свидетелстваш за това?

Разбира се. Не само съм бил свидетел. Николай Кънчев казваше, че когато получи Нобеловата награда за литература, ще вземе своите приятели в самолета за Стокхолм. Това беше шега. Ако нещо „прегрешиш“ към него, той те „зачеркваше“ от списъка за самолета. Ако ти прости, отново те връща там. Това беше непрекъснат театър, който се разиграваше. Поначало Николай обичаше точно такъв тип всекидневни театрални жестове. Този беше един от тях. Но както беше уж шега, така си беше и съвсем сериозно говорене. Той наистина по някакъв начин вярваше във всичко това, въпреки че знаеше, че няма да се случи. За него беше много важно публикуването на книги в чужбина. Той се грижеше за тези публикации. Беше почти невъзможно. Прословутата Агенция за авторско право, където всъщност вилнееше свирепа цензура, трябваше да му дава разрешение, за да му издадат книга в чужбина. Все едно агенцията държеше правата на всички българи. Николай имаше две приятелки в нея, които май бяха юристки (или поне едната от тях), с които общуваше с надеждата, че те по някакъв начин могат да уредят разрешението за негови преводи. Защото няколко пъти се случи, че не му позволиха да бъдат издадени негови книги в Дания, Белгия или в Нидерландия.

В досието на Федя Филкова има доклад на ДС за профилактична беседа с Николай Кънчев, когато го привикват, за да му държат сметка за негови публикации в чужбина.

Предложенията за издаване на неговите книги идваха от чужбина. Той много се грижеше за тези контакти.

Пишеше писма. Същевременно непрекъснато си поръчваше чужди книги. Той изписваше книги от цял свят и чрез своите преводачи. Имаше огромна библиотека. Следеше каталози и си избираше книги от там. Това беше неговата стратегия. Непрекъснато ходеше с една голяма черна чанта, в която имаше и книги, и ръкописи, но и луканка, и някакво филе... Когато пиеше в писателското кафене, понякога си режеше мезе.

Всъщност това му е навик от годините, когато Кънчев няма софийско жителство. Тогава той свиква да ходи с голяма чанта, която всъщност играе ролята на негова преносима „квартира“. Защото, ако замръкне в София, трябва да има всичко, за да не се връща в село Петърч, където всъщност е регистриран, че живее.

Абсолютно! Този Петърч беше една от шегите между нас. Николай Кънчев – жител на Петърч. Той също е замръквал вкъщи. Спал е в моя кабинет на прочутото „каналче на поетите“. Николай Кънчев, Христо Фотев, Биньо Иванов и прочее поети са спали на него. Дори и Георги Константинов е ношувал един път...

Нищо не ти се е разминало... Така стигаме до Биньо Иванов. Преди време ти написа прекрасен литературоведски мемоар, посветен на „ръкополагането“ на Биньо Иванов пред софийската публика в твоя дом на „Аспарух“ 62. Как Атанас Лазовски откри за вас Биньо Иванов?

Изпрати ми писмо, в което написа, че ние, софийски литератори и почитатели, го каним в моя дом.

И Биньо Иванов се появи и ви поразу. Това ли беше първата ти среща с него?

Да.

Коя година беше това?

Преди да излезе първата му книга „До другата трева“. Нейното издаване изобщо зацikli. Ние бяхме виновни за това зацikliяне.

Какво се случи?

За тази среща няма да се повтарям, защото съм я описал много подробно. Той гоиде вкъщи... Но нека да се самоцитирам:

„В първите минути новодошлият не ни очарова: Биньо ни се стори „неартистичен“ за такъв очакван нов голям поет, стори ни се някак прекалено делничен – нямахме тогава никаква представа колко дълбинна е тази негова делничност, колко фундаментално важна ще се окаже за общото ни битие.

Бе и прекалено дребен, очаквали сме го, изглежда, монументален. Лицето му – с остри черти, носът също прекалено остър. Очите му отначало не издаваха силата си. Старомодното му сако сякаш бе с прекомерно дълги ръкави, ръката му бе странно сгъната – скоро научихме за недъга му. Видяхме след малко, че е левичар при писането – като другите двама големи поети Николай Кънчев и Константин Павлов. Разпитвахме го за професионалните му занимания в завода – знаехме вече, че е икономист по образование; отговаряше първоначално някак прекалено лаконично.

Бяхме накупили всякакви питиета и разговорът потръгна. Опитвахме се да не се държим с него като стотични литератори, срещнали провинциален дебютант. Но дори и откъдето на снизходителност излезна, когато Биньо бръкна във вътрешния джоб на същото това старомодно сако и извади сноп поомачкани листа със стихотворни редове на машинопис...

Бяхме потресени. Та това бяха „До другата трева“, „Пяна“, „Аято“, „Рилска река“! Бяха тези класически за всеки ценител днес стихотворения. Веднага разбрахме: дребничкият човек бе просто гений! Надпреварвахме се да коментираме, но разбирахме, че думите не ни стигат.“⁴³

³ Неделчев, Михаил. Памет за Биньо Иванов. – В: Неделчев, Михаил. Ефектът на раздалечаването. Студии за литературата на Народна република България. Кралица Маб. Департамент „Нова българистика“ на НБУ. С., 2015, с. 375–376.

Та така... След тази среща ние го запознахме с Джазаров и той го хареса. След това някой друг го беше представил и на Любомир Левчев. Биньо много се „заиграваше“ с Левчев. По някакъв начин самият Биньо искаше и Левчев да го хареса. Тук трябва да се каже и това, че начинът, по който в София Биньо го харесаха разни литературни началници, имаше двойк ефект в неговото клостендилско битие. От една страна, това настрои негативно хора като Крум Немурников, Христо Осоговски и цялата тази група срещу него. Те му завиждаха, защото грапаха по всякакъв начин да ги хареса софийската „върхушка“. Тя обаче не ги харесваше, защото виждаше в тях графомани. От друга страна, това създаваше на Биньо някакъв имунитет и закрила. Например той живееше в един сутерен, на приземен етаж, в нещо като мазе – влажно, мокро, с жена и три деца. Не му бяха дали жилище, въпреки че му обещаваха... И той написа едно писмо до ЦК на БКП, до градския или окръжния комитет на партията, в което пишеше, че след като не му дават жилище, иска паспорт, за да се изсели в Македония. Вследствие на този жест му отпуснаха голям апартамент в един нов блок на местната номенклатура в Кюстендил. Този апартамент си остана негово жилище, въпреки че, както знаем, той напусна сам себе си и се изнесе от там. Биньо беше абсолютно неустов човек. Човек, който живее на предела. Особено когато се запиеше, нямаше никакво спиране.

Затова ли имаше проблеми с издаването на дебютната си книга?

Ние го представихме на софийската „върхушка“, която уж му осигуряваше някаква закрила. Джазаров или Левчев уредиха да му пуснат стихотворения в „Литературен фронт“ и т.н. Но тази помощ имаше по-скоро негативен ефект, защото за средния ешелон литературна номенклатура това не е решаващо. Дори нямам представа кои точно бяха срещу Биньо, но това доведе до забавяне на излизането на стихосбирката му, която уж все щеше да излезе в „Народна младеж“, а никаква не се появяваше... Тя просто зацikli. Това зацikliяне се проточи с години.

Излиза през 1973 година, т.е. забавянето е от 6 или 7 години.

Да, стихотворенията в нея бяха написани отдавна и напълно готови.

Много от стихотворенията, които Атанас Лазовски е цитирал във вътрешната си рецензия за издателство „Христо Г. Данов“ от 1967 г.⁴, после ги има публикувани в книгата „До другата трева“ на издателство „Народна младеж“ от 1973-та. Може да са в редактиран вариант, но ги има...

Точно така. Но си давам сметка, че може би са повлияли и чисто човешките впечатления от Биньо...

Какви са тези впечатления?

Общуването с Биньо беше трудно и сложно. Както го обичахме, така и в някакви моменти се криехме от него. Аз съм го написал и в очерка, от който прочетох пасаж. Когато той се появеше, държеше ние да сме заедно – две нощи, три нощи, колкото издържим. Правеше внезапни посещения по домовете. Имало е случаи, когато аз не съм бил вкъщи, Биньо се явява, звъни, иска да влезе. Съпругата ми Людина го посреща, най-накрая се опитва да го настану да спи в кабинета. Аз се появявам, след като ме е нямало няколко дни, бил съм в провинцията например... Биньо е притеснявал майка ми, баща ми, такива неща... Той беше абсолютно неустов човек.

Защо в типологическия портрет на осенените поети толкова важно е пиенето? Тази свръхконсумация на алкохол при тях изглежда като изпълнение на някаква чудовищна норма... Почти норма за гениалност.

Така беше, но пиенето просто беше компенсация.

Разбира се, и бездарните поети пият...

И бездарните, и тези, когото се бяха продали – и те пиеха. Пиенето беше общ стил.

Със съкращения

Разговора води ПЛАМЕН ДОЙНОВ

Из подготвената за печат книга „Разговори с Михаил Неделчев“.

⁴ Вж. публикации на вътрешно-издателската рецензия в: Литературен вестник, бр. 10, 17 – 23.03.1999, както и в: Лазовски, Атанас. Биньо Иванов – „Утрин и после“ – В: Биньо Иванов в българската литература и култура. Съст. П. Дойнов. Кралица Маб. Департамент „Нова българистика“ на НБУ. С., 2010, с. 174–180.